

љада невиних босанских цивила које су 1995. у Сребреници побили српски националисти” (стр. 142).

Све ово је разлог више да национални издавач таквог реномеа следећи пут ипак обезбеди неку уте-

мељену научну рецензију књига које објављује.

Рајомир МИЛИКИЋ

Мирослав Радивојевић. *Велики њокровијељ и „йрави” савезник: односи Срдије и Русије 1913–1918.* Нови Сад: Прометеј; Београд: РТС, 2024, 563.

Српско-руски односи током Првог светског рата релативно су добро истражени како у српској, тако и у руској историографији. Мада је о овој теми написано неколико књига које се могу сматрати синтезама, само за једно дело се доскора са пуним правом могло тврдити да је целовита историја ових односа. Реч је о књизи *Односи Срдије и Русије у Првом светском рају* Николе Б. Поповића, објављеној 1977. године, чија су каснија издања имала нове форме и наслове, а минималне измене у садржају. После скоро пола века даљих истраживања те теме, нова синтеза је несумњиво добродошла. Тим пре што књига Мирослава Радивојевића, вишег научног сарадника Филозофског факултета у Београду, не стоји само на солидним темељима Н. Поповића и других претходника, већ се, као на потпорне стубове, ослања на ауторова свеобухватна истраживања у релевантним српским и руским архивима. Књига се састоји из предговора, шест поглавља и закључка. На крају књиге се налазе илустрације (фотографије),

прилично импресиван списак извора и литературе и белешка о аутору. Скоро већ као неко несрећно правило за издаваче историографских дела, регистри су изостали.

У Предговору (7–13) аутор је објаснио структуру, изворну основу и смисао објављивања свог дела. Приметивши да су му доступност раније затворених руских архива и помоћ савремених технолошких средстава омогућили коришћење много више грађе него претходницима, навео је да су њихови домети, упркос протоку времена, задржали вредност. Ипак, с обзиром на „грешке, забашуривања чињеница и идеолошке премисе времена” у појединим старијим студијама, аутор је писање књиге образложио и потребом да се на тему „баци ново светло и отклоне насlage југословенске и марксистичке идеолошке матрице”. Непрекидни процес историографског преиспитивања, у коме ће на ред доћи и имплицитне идеолошке премисе нашег времена, оправдава овакав приступ, као анализу која претходи синтези.

Прво поглавље „Русија и седма велика сила – Балкански савез” (15–45) представља својеврсни увод. У њему је прегледно изложен однос Русије према Србији од Анексионе кризе 1908. године до Букурешког мира августа 1913. године. Седма велика сила у наслову је хипербола проистекла из синтагме коју су импресионистички смислили неки од савременика Балканског савеза, а поглавље се заправо највише бави уобичајеним размирицама између балканских држава.

Друго поглавље „Затишје пред буру” (47–162) тиче се односа Русије према Србији и, генерално, Балкану од Букурешког мира до почетка лета 1914. године. У складу са тачним опажањем из Предговора да за овај период „постоји врло мало литературе и низ потпуно необрађених тема”, аутор се упустио у њихово темељно истраживање и детаљно, понекад можда и преопширно излагање. Главне међу тим темама – разуме се, у контексту односа руске спољне политике према њима – јесу: покушаји оживљавања Балканског савеза враћањем Бугарске под руски утицај; српско-грчки и српско-румунски односи; српска политика према Албанији и дипломатски заплети који су је пратили; балканска питања изградње железнице и црквене јурисдикције; делатност Црне руке; и нестабилни односи између Србије и Црне Горе. За целину књиге најбитније је потпоглавље „Верни савезник са Балкана”, у коме је представљен главни ток српско-ру-

ских односа уочи рата, а нарочито питање наоружавања српске војске.

Треће поглавље „На почетку рата” (163–298) састоји се из три дела. У првом је описана Јулска криза 1914. из перспективе односа Русије према аустроугарском угрожавању независности Србије. Иако се ради о догађајима који су исцрпно тумачени у светској и националним историографијама, аутор је нашао свој угао посматрања, користећи и досад недовољно присутну анализу писања руске и српске штампе. Други део бави се утицајем Русије на српске војне операције и слањем руске материјалне и хуманитарне помоћи 1914/1915. године. Трећи, најобимнији део, посвећен је уделу руске спољне политике у дипломатским натезањима око могућег уласка Бугарске, Грчке, Румуније и Италије у рат, која су се у великој мери тицала Србије и њених ратних циљева. Аутор закључак је да у тим преговорима Русија „углавном није успела да одбрани интересе Србије”, што је свакако тачно ако се под интересима подразумевају циљеви и жеље српског политичког и војног врха.

Четврто поглавље „Од пропасти Србије до руске револуције” (299–379) почиње с представљањем односа Русије према слому Србије у јесен 1915. године и повлачењу њене армије. Аутор овде рационално оспорава доста раширену претпоставку, потеклу из суженог видокруга огорчених савременика догађаја, о наводном пропуштању добре прилике за пре-

вентивни напад на Бугарску и руској кривици за то. За фамозне телеграме руског цара француском председнику и британском краљу аутор исправно пише да се није радило о ултиматуму, већ о „правовременом снажном кораку”. Средишњи део поглавља чини историјат настанка српског (у знатној, не само номиналној, мери и југословенског) Добровољачког корпуса у Русији. Последње потпоглавље „Бранилац српских интереса” укратко описује наставак дипломатске и моралне помоћи Русије Србији до почетка 1917. године, нарочито у вези са Солунским фронтом.

У петом поглављу „Краљевина Србија и Привремена влада” (381–433) изложене су неочекиване промене у српско-руским односима током револуционарне 1917. године. Најпре су анализирани дипломатске последице нових околности, у којима Русија, све више заокупљена унутрашњом анархијом, није могла остати главни спољнополитички ослонац Србије. Затим је успешно настављено праћење судбине Добровољачког корпуса, која се у овој години испреплетала са делатношћу црнорукаца у Русији. На крају је, у потпоглављу „Русија и југословенски програм”, сажето и ретроспективно (од 1914. године) представљен овај битан аспект српско-руских односа у Првом светском рату. Сам аутор је у Предговору написао да му просторна и тематска ограничења нису дозволила да детаљно обради сва покренута питања, попут „новог тумаче-

ња југословенског програма, који је у монографији тек загребан”. Остаје очекивање да ће то питање, како је најавио, после нових истраживања обработити у поседној студији, као и основана нада да ће то чинити темељно као и досад. Тада ће се моћи јасније оценити колико и са каквим правом се његови закључци разликују од оних којима су у књизи Н. Поповића додељени знатан простор и средишње место.

Шесто поглавље „Односи са совјетском Русијом” (435–499) бави се реаговањем српске владе, као и Срба који су се налазили у Русији, на бољшевичко преузимање власти и њиховим потоњим сналажењем у хаосу 1918, прве године Руског грађанског рата. Аутору овде треба одати признање што је тај хаос преточио у јасно и прегледно излагање. Крај Првог светског рата новембра 1918. представља и крај књиге, што, с обзиром на то да није почела с почетком рата, није морало нужно бити тако. Али, како је свака хронологија мање или више релативна, чини се да је ауторов избор исправан таман колико би био и избор неке касније хронолошке границе.

У Закључку (501–506) аутор је сумирао главне линије свог излагања, завршивши мишљу да су, током периода описаног у књизи, односи званичне Србије и Русије од покровитељско-савезничких постали непријатељски.

Књига Мирослава Радивојевића објављена је у вишегодишњој едицији *Србија 1914–1918* новосадског Прометеја и Радио-телевизије Србије.

Премда се ради о генерално корисној едицији, мора се приметити да је у мноштву књига штампаних и прештампаних у њој мало нових и озбиљних историографских истраживања. Монографија *Велики њокровић* и „*Њрави*” савезник несумњиво се сврста-

ла у ту мањину, која на полицама тек сразмерно утрошеном папиру доприноси ширини едиције, али јој зато суштински даје готово сву тежину.

Зоран БАЈИН

Предраг Илић. *Стејинац и њеноцид на Србима у НДХ*, I–III. Нови Сад: Архив Војводине; Београд: Друштво за унапређење маркетинга, 2024, 385+379+484.

Личност и дело надбискупа Алојзија Степинца тема је која већ више од пола века изазива интересовање стручне, али и шире јавности. Она је често некритички обрађивана од стране аутора различитог образовања и географског порекла. Њихова позиција према Степинцу у многим случајевима зависила је од тога да ли они долазе из Хрватске или из Србије. Предраг Илић, политиколог по образовању који је магистрирао и докторирао на Правном факултету у Београду, деценијама истражује односе цркве и државе. Из тог напора проишао је више научних радова и три монографије од којих се последња бави управо надбискупом Степинцем и његовим односом према јеврејској заједници у НДХ (*Стејинац и холокауст у НДХ* у издању Албатроса, 2017, 2019). Током година Илић је формирао свој препознатљиви стил писања који карактерише опширно представљање примарних и секундарних извора, као и релевантне ли-

тературе, које прате ауторова анализа и коментари.

Тротомна монографија *Стејинац и њеноцид над Србима у НДХ* у издању Архива Војводине и Друштва за унапређење маркетинга надовезује се на претходну монографију. Први том „Црквено-политички погледи и деловање надбискупа Степинца у Краљевини Југославији” састоји се од предговора, увода и две веће целине. Након кратког Предговора следи Увод (стр. 5–21) у коме се Илић осврће на изворе које је користио, пре свега на дневник надбискупа Степинца и његову судбину, познате копије, преписе и до сада објављене верзије у виду фељтона и штампане грађе. С обзиром на то да је ово кључни извор за познавање Степинчевих ставова, овај део је не само потребан већ и неопходан пре сваког даљег читања.

У делу „Контраверзни погледи на личност и дело надбискупа Степинца у Србији и Хрватској” (стр. 22–48) доноси цитате из више десетина